

Muhafazakâr Feminist Fatma Aliye Hanım

Özlem Kırılı¹

Özet

Türk Modernleşme sürecinin önemli konularından birisi kadının toplumsal yaşamdaki yerinin ne olacağı ve yeni sürecin geleneksel toplum yapısı ile nasıl bir etkileşim sürecine gireceğidir. Fatma Aliye Hanım güçlü entelektüel yönü ve bir kadın kimliği ile modernleşme ve kadın konusundaki görüşleri ile dikkati çekmiştir. Muhafazakâr İslamcı bir babanın kızı olarak, toplumsal meselelere muhafazakâr, İslamcı ve milliyetçi yönü ağır basacak şekilde çözüm üretmeye çalışmıştır. Kadın sorununu romanlarında ve çeşitli yazılarında İslami hassasiyetler ve muhafazakâr bir bakış açısı ile tartışan ilk Müslüman Türk kadın romancı olan Fatma Aliye'nin kadın meselesine yaklaşımı oldukça özgündür. Toplumsal konulara olan bakış açısında muhafazakâr kimliğinin daha fazla öne çıkışı, kadını, kadının toplumsal konumunu İslami duyarlılıkla ele alışı ancak kadın meselesini sadece İslami çerçevede değerlendirmemesi onu hem batılı anlamda feminizm hem de İslami feminizm içerisinde farklı bir noktaya yerleştirmektedir. Bu nedenle de çalışmada Fatma Aliye muhafazakâr feminist olarak değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fatma Aliye, muhafazakâr feminizm, kadın sorunu.

Giriş

18-19. yüzyıldan itibaren batıda gelişim gösteren feminizm, içinde bulunduğu toplumsal yapıyı, kadının konumunu, erkeğin toplumsal rollerini ve güç ilişkilerini sorgulamaya yönelmiştir. Feminizm gelişim gösterdiği andan itibaren toplumsal değerler, yaşam biçimleri, kadın-erkek ilişkilerini sorgulamış/ sorgulamak zorunda kalmıştır. Kadın-erkek ilişkilerini ve toplumsal süreçleri sorunlaştırarak ele almıştır. Feminizm mevcut toplumsal yapı içerisindeki aile ilişkilerini ve kadının konumunu eleştirel yaklaşmış, bunu değiştirmeye çalışmış ve yeni bir kadın algısı oluşturmaya çalışmıştır. Bu çaba başlarda daha çok bireysel olsa da daha sonra toplumsal hareketlere dönüşmüştür. Kadın hareketlerini asıl dünya çapına ulaştıran ise, kadın meselelerine entelektüel ilginin yoğunlaşması olmuştur. Gerek eylem gerekse entelektüel düzlemde feminizm, kadını sınırlayan değerlerden, geleneklerden, yaşam biçimlerinden kurtulma çabası, onu dönüştürme çabası olarak, kadının özgürleşmesini ve kurtulmasını niyet etmişti.

¹ Doç. Dr. Özlem Kırılı, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, ozlemkirli@mu.edu.tr

Osmanlı'da da kadın hareketi batıdaki gelişim çizgisinden çok farklı olmayacak şekilde 19. yüzyıldan itibaren Osmanlı modernleşme sürecine paralel şekilde gelişim göstermiştir. Batıdaki entelektüel gelişime uygun olacak şekilde kadının özgürleşmesi ve kadının öznel olarak tanınması en büyük arzuları idi. Sadece ev içinde anne ve eş rolleri ile öne çıkan kadın olgusundan uzaklaşarak, kadının toplumsal yaşamda daha görünür olma talepleri dillendirilmiş; romanlarda, dergilerde ve gazetelerde kadın sorunlarına yönelik, beklentiler ve çözüm önerileri geliştirilmeye başlanmıştır. Bu dönemde çıkan yazılar kadının toplumsal konumunu yükseltme ve bilinçlendirmeye dair çabaları yansıtır (Çakır, 1994: 21-2).

Osmanlı feminist hareket içerisinde önemli isimlerden birisi Fatma Aliye Hanım'dır. Fatma Aliye, Osmanlı feminizmine ve Osmanlı entelektüel tartışmalarına² önemli katkılar sunmuştur. Modernleşmeyi kültürel kimlik ve özden uzaklaşmadan gerçekleştirmeyi arzu eden, toplumsal değerlerin önemini vurgulayan, dinin toplumsal yaşamda önemli bütünleştirici bir işlevi olduğunu dikkati çeken Fatma Aliye yaşadığı dönemde kadın sorununa neredeyse bütün yazılarında sistematik bir şekilde ele almıştır. Fatma Aliye ilk dönemlerde yazmaya dair yeterince cesaretli olamaması ve toplumun kadın bir yazara alışık olmaması nedeniyle tercümelerle ve mahlas isimlerle³ yazı hayatına başlamıştır.

Kadın Hareketinin Öncülerinden Fatma Aliye Hanım

Fatma Aliye, aristokrat bir aileye mensuptur ve saray çevresinde yetişmiştir. Bulunduğu ortam ve özellikle babası Ahmet Cevdet Paşa gayretleri ile belli bir kültür birikimine sahip olmuş, entelektüel yönü gelişmiştir. Babasının Osmanlı sarayının tarihçisi ve hukukçusu olması, saray çevresinde etkinliği olan kültürlü ve yenilikçi bir aileden gelmiş olmanın etkisiyle Fatma Aliye, iyi bir eğitim almış ve Batı kültürünü yakından takip edebilme imkânı bulmuştur. Birçok özel hocadan ders alması ve Fransızca öğrenmesi o dönemde Fransa'yı yakından takip eden Osmanlı aydınları arasında etkin bir şekilde söz sahibi olmasına zemin hazırlamıştır (Kanter, 2010: 21). Fatma Aliye, babası gibi⁴, Batı medeniyetinden faydalanmak gerektiğine inanırken bunun toplumsal

2 Fatma Aliye daha çok romanları ile bilirse de, yazma süreci onu farklı mecralara ve arayışlara yönlendirmiştir. Yazı hayatında kadının yok sayıldığı, görülmek istenmediği bir dönemde kendisi felsefeye de merak salmış ve kitap yazmıştır. Onun Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife (1900) eseri bilgi ve İslam felsefesine anlamaya dair önemli çalışmalardan birisidir.

3 Fatma Aliye, "bir kadın nasıl bu kadar iyi Fransızca bilecek!" diyenlere inat, George Ohnet'nin Volonté (1888) adlı romanını Fransa'dan Türkçe'ye 1890'da çevirmiş, "Bir kadın" mahlas ismiyle yayımlamıştır. İsmi gizleyerek hem eşini hem de babasını oluşturan tepkilerden korumak istemiştir. Daha geniş bilgi için bkn. Barbarosoğlu, Fatma (2008), Fatma Aliye: Uzak Ülke, Timaş Yayıncılık, İstanbul, ss.75-77.

4 Tarihçi, iktisatçı, muhafazakâr kimliği ile dikkati çeken Ahmet Cevdet Paşa, iyi eğitim almış, Tanzimat ve meşruiyet döneminin önemli siyasi ve entelektüel isimlerinden birisidir. Kendisinin tarihe olan merakı, Fatma Aliye'ye de geçmiştir. Fatma Aliye babasının yaşantısını ve dönemin önemli isim ve olaylarını aktardığı Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı adlı eserinde yaşadıkları dönemin sancılı bir geçiş olduğunu göstermeye çalışır. Siyasi ve ekonomik sorunlara yönelik çözüm geliştirmeye çalışan Ahmet Cevdet Paşa, yaşanan sıkıntılarda özden uzaklaşmanın ve toplumsal yozlaşmanın belirleyici olduğunu satır aralarında vurgular. Toplumsal yaşamın devamında gelenek ve göreneğin önemli olduğu bilinciyle hareket eden Ahmet Cevdet Paşa, toplumsal değerlerin,

değerlerden uzaklaşmadan yapılmaması gerektiğine inanır. Yabancı Türkologlarla ilişkiler geliştiren Fatma Aliye roman, hikaye, siyasi hatıra ve incelemelerinde feminizmin ve modernleşmenin gelişiminde önemli katkıları olmuştur. Ayrıca döneminde kadın yazarlarını yazma konusunda da cesaretlendirmiştir (Ortaylı, 2009: 82).

Fatma Aliye özellikle romanları ile⁵ güçlü bir şekilde ifade edilmekten imtina edilen kadın problemini açığa çıkarmış ve çözümler geliştirmeye çalışmıştır. Çözümlerinde toplumsal değerlere, inanca, geleneklere aykırı olmama, hassasiyetle yaklaşma belirgindir. Fatma Aliye romanları dışında süreli yayınlarda da kadın sorununa eğilmiştir⁶. Ayrıca Fatma Aliye sorumlulukların farkında olan, Osmanlı milliyetçisi ve münevver kadın imgesini güçlendirecek oluşumlarda yer almıştır. Kendi başkanlığında kurulan ve ilk kadın kuruluşu olan *Cemiyide İmdadiye* (1908) Rumeli sınırlarındaki askerlere giyecek ve çeşitli ihtiyaçlarını karşılama amacıyla faaliyette bulunmuştur. Ayrıca Fatma Aliye Balkan savaşlarında faaliyet gösteren *Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti* ve *Müdafaa-i Milliye Osmanlı Hanımlar Cemiyeti* üyesidir (Kurnaz, 1997: 112,1167).

Osmanlı feminist hareket içerisinde Fatma Aliye'nin feminist olup olmadığı ve eğer feminist ise feminizmin hangi akım içerisinde değerlendirilebileceği tartışmalıdır. Feminist olarak tanımlanmayacağını iddia eden Demir'e göre her ne kadar Fatma Aliye yaşadığı dönemde kadın hakları konusunda görüşler geliştirse ve bu görüşler ilerici olsa da kadın meselesine İslami bir çerçeveden bakmıştır. Demir, Fatma Aliye'nin feminizminin kesinlikle Batı tarzı bir feminizm olmadığını vurgular (Demir, 2013). Kanter de Fatma Aliye'nin feminist olarak tanımlanamayacağını düşünür. Ancak ona göre Fatma Aliye Osmanlı feminist hareketinin temelini atan kişi durumundadır (Kanter,2010: 24-5).

Zihnioğlu, Osmanlı feminizmi adı altında düşünsel ve eylemsel etkinlikten söz edebilmesinde Fatma Aliye'nin önemli bir isim olduğunu vurgular. Zihnioğlu'na göre, Fatma Aliye, erkeklerin hakimiyetinde olan kamusal alan ve İslami düşünüşe bilgisiyle etkileyici bir şekilde dâhil olmuştur. Bir kadın olarak düşünceleri, toplumsal duruşu, gücü, kadınların haklarına yönelik savunusunda toplumu ve kadınları derinden etkilemiştir. Osmanlı modernleşme sürecinde Fatma Aliye kadın sorunları üzerine düşünen ve çözüm üretmeye çalışan, kadının sorunlarını “kadınlık” üzerinden tartışmalarını yürüten bir isim olmuştur. Fatma Aliye'nin düşüncelerinde önemli olan hususlardan birisi kadın sosyal farklılıklara rağmen benzer sorunları yaşayan, ikincil konumda olan toplumsal bir katman olduğunu düşünmesi ve bunu eserlerinde yansıtmasıdır. Diğer önemli nokta kadınların farklı yaşam tarzlarını ortaya koymasındır.

ahlaki ilkelerin muhafaza edilmesinin önemli olduğunu ve kaybedilmemesi gerektiğini anlatır. Daha geniş bilgi için bkn. Fatma Aliye Hanım, Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı, (Sadeleştiren Metin Hasırcı), Pınar Yayınları, 1994. 5 Fatma Aliye'nin başlıca romanları ve eserleri; Ahmet Mithat Efendi ile birlikte yazdığı *Hayâl ve Hakikat* (1891); *Muhâzarât* (1892), *Nisvân-ı İslâm* (1892), *Refet* (1896), *Udi* (1898), *Levâiyih-i Hayât* (1898), *Taaddüt-i Zevcât'a Zeyl* (1899), *Terâcim-i Ahvâl-i Felâsife* (1900), *Tedkik-i Ecsâm* (1901), *Enin* (1910), *Kosova Zaferi* ve *Ankara Hezimet* (1913) ve *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* (1913). Daha geniş bilgi için bkn. Çakır, Serpil (1994), *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul.

6 Fatma Aliye'nin Hanımlara Mahsus Gazete, İnkılâb, Mahasin, Malûmat, Servet-i Fünûn, Tercümân-ı Hakikat ve Ümmet gibi gazetelerde günlük yazıları yayınlanmıştır. Ayrıca gazete ve dergilerde kadına ve İslama ilişkin yazı dizileri de yayınlamıştır. “Nâmdârân-ı Zenân-ı İslâmiyân” (Malumat gazetesi-1901) ve “İstîlâ-yı İslâm” (Musavver Fen ve Edebiyat Mecmuası- 1902) bunlardan bazılarıdır. Daha geniş bilgi için bkn. Çakır, Serpil (1994), *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul.

Fatma Aliye'nin de dahil olduğu ilk Osmanlı kadın hareketleri “kadınlık mevkuresi”ni anlamaya ve anlatmaya odaklanmıştı. Kadın sorunlarının ortaya konulması ve bilinçlerinin yükseltilmesi temel hedef idi. Kadının toplumsal yaşamda “adının konulması”, kamusal yaşamda yer alabilmesi, eğitim haklarının tanınması, tüm mesleklere katılabilmesine dair çabalar “kadınlık mevkuresi”nin adımları idi. Kadınları toplumsal ilerlemede kendilerine yer bulabilmek ve kişisel özgürlüklerini kazanabilmek en temel istekleri idi. Fatma Aliye de eserleri ile kadınlık mevkuresini muhafazakâr ve İslamcı bir kimliği ile doldurmaya çalışmıştır. Fatma Aliye'nin de yazarlarından olan *Hanımlara Mahsus Gazete* Osmanlı feminizminin ideolojik ve düşünsel temellerinin atılmasında önemli rol oynamıştır. Fatma Aliye, diğer feminist isimlerle birlikte, ortak bir yaşantıyı ifade edecek “kadınlık alemimiz, nisvan-ı İslam, tarihi nisvanımız” gibi kavramların yaygınlaşmasında önemli rol üstlenmiştir (Zihnioğlu, 2003: 44-6).

Fatma Aliye, kendisi için, en azından batılı anlamda, feminist tanımlaması yapmamıştır: “...şu satırları kadınlığı müdafaa fikriyle dahi yazmıyorum. Zira mesail-i insaniyede acizelerince kadın ile erkeğin farkı olmaz. Hepsi insandır. İnsaniyete hizmet ise ancak hakikatle olur...” (Aliye, 2007a:66) diyerek asıl yapmak istediğinin toplumsal gerçeklikleri yansıtmak olduğunu ifade eder. Fatma Aliye, kadınlar için yayımlanan dergilerde daha ilk yazılardan itibaren Osmanlı toplumunda da yankı bulan kadın hareketine temkinle yaklaşmakta, kadınlara uyarılarda ve tavsiyelerde bulunmaktadır. Çabasının, Avrupaî anlamda bir feminizmden uzak olduğunu ima eder. Ona göre kadın sorunu, kadınların ve erkeklerin birlikte çözmesi gereken bir sorundur. Avrupa’daki gibi bir kadın ve erkek çatışmasına dönüşmemelidir (Aliye, 2007a:66-7; Yumusak,2013:108). Batılı tarzda bir feminizm etiketinden kaçınırken, kadın sorunlarını görmemezlikten gelmez. Toplumsal gerçekliklerde kadına düşen payın “ötekilik”, dışlanmışlık olduğunun bilincindedir.

Fatma Aliye, kadının hak ettiği konuma gelebilmesi için verdiği mücadelede hem ev içi hem de kamusal alandaki var olan yaşam biçimlerini yeniden kurgulamaya çalışmıştır. Bir yandan yaratmış olduğu “İslam kadını” imajıyla modernleşmeye çalışan kadının kimliğine yön vermeye çalışırken, diğer yandan da Cumhuriyet kadınının kadınlık algısının oluşumuna yardımcı olmuştur (Karaca,2011:109-110). Fatma Aliye geleneksel topluma uygun düşecek söylemi benimserken, romanlarında da alttan alta kadın özgürlüğünü gündeme getirmeye çalışmıştır. Bu da onun bir tarafıyla babasının kızı olması, diğer taraftan da kadınlıkla ilgili meselelere duyarsız kalamamasıyla alâkalıdır (Karaca, 2013: 1482).

Fatma Aliye romanlarında ana karakter olarak kadın çalışkan, azimli, sabırlı, ayakları üzerinde durabilen, zeki, olayları sağlıklı tahlil edebilen, temiz ahlaklı, en az bir yabancı dil bilen, itaatkâr, ailesine, büyüklerine ve kocasına karşı hürmetkâr, kadınlık gururunun incinmesine izin vermeyen, çocuklarının iyi eğitilmesini sağlayan tasvir edilir (Barbarosoğlu,2007:334). Örneğin Fatma Aliye *Muhâdarât* romanında kadınların nasıl olması, nasıl yaşaması gerektiğini anlatır. Anlattığı örnek kadın, Müslüman ve toplumsal değerlere sahip kadındır. Romanında anlattığı Fâzıla örnek, iyi, ideal kadını temsil ederken; öne çıkan özellikleri çalışkan olması, iyi eğitilmiş olması, ev idaresinden anlaması, ahlaki eğitiminin örnek olması, iyi huylu olmasıdır. Fazıla aile içinde ve özel alanında toplumsal değerleri ve ahlaki ilkeleri örnek bir şekilde uygularken, kamusal yaşamda da bu özellikleri batılı değerlerle özünü

kaybetmeden sentezlemeyi başarabilir. Yani Fazıla⁷ kendi toplumunun değer yargılarından uzaklaşmadan medeni kadın olmayı başarabilmiştir. Fazıla aldığı eğitimden, yaşamına kadar yaşadığı dönemini izlerini yansıtır. Fevkiye ise çok da kabul görmeyen davranış, düşünce, alışkanlıklar edinmiştir⁸. Eserde Fatma Aliye kadınları geleneksel normlar ve toplumsal yaptırımlara isyan etmeksizin boyun eğen ve sabreden, çaresiz, erkeğe bağımlı bir toplumsal sınıf/ toplumun çoğunluğu olduğunu göstermeye çalışır. Ayrıca kadın ve yazar kimliği ile kadını nesne olmaktan kurtaracak ve özne/kendisi yapacak çözümleri de tartışır. Kadının hem anne ve anneliğin yüceltilmiş yönleri ile hem de kendisinin/ gücünün farkında bir birey olarak, kendi ayakları üzerinde durma ve önce ekonomik sonra da tinsel özgürlüğüne ulaşma mücadelesi içerisinde olabileceğini göstermeye çalışır. Kendi değerlerinin farkına varan, kadın olma yazgısını kabullenmeyerek toplumsal verili olanı aşmaya çalışan ve böylece bireyleşme yolunda feminist adımlar atarak *yeniden doğuşunu* (Eliuz,632-3) hazırlayan kadını ideal kadın olarak sunar.

Fatma Aliye romanda yaşadığı dönemde aile hayatında yaşanan farklı sorunları işleyerek, dönemin aile yapısı hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Romanda kadının aile içerisinde ev idaresi ve annelik olmak üzere iki temel görevi üzerinde durulmaktadır. Bu iki görev için radikal bir eleştiri sunmasa da (Esen, 1991: 39-40), kadının bu iki göreve sıkışmasını/ sıkıştırılmasını kabul etmez. *Muhaderat*'da, mutlak ataerkil anlayışa karşı bir tepki olarak doğan batılı feminizmi değil; kadınlara bilinçlendirmeyi hedefleyen bir feminist anlayışla ortaya çıkar. Gerçekçi bir söylem ile kadın sorununu ve kadının toplumsal yapıdaki yerini sorgulamayı amaçlar.

Muhafazakar Feminist Fatma Aliye

Fatma Aliye Osmanlı feminizmi içerisinde hangi başlık altında değerlendirilebilir? sorusuna Osmanlı'da ortaya çıkan kadın hareketlerinin seyri bir fikir verebilir. Osmanlı'da ortaya çıkan kadın hareketleri temelde iki farklı yönde ilerlemiştir. Birincisi İslamcılar, Osmanlıcılar ve Türkçüler'in birleştiği bir yöndür. Üç eğilim kadınların eğitim hayatında etkin olarak yer alması ve kamusal alanda belirmesini savunur. Diğeri ise kadınların batıcı feminist yaklaşımla geleneğe ve dine arkalarını dönerek haklarını arama çalışmalarını yansıtır. Birinci görüş, sadece kadınlar değil, birçok erkek aydın tarafından hem sosyal hem de edebi anlamda desteklenmiştir. Modernleşme sürecinin kaçınılmaz bir olgu olduğunu gören bu yaklaşımlar kadına yepyeni farklı bir kimlik kazandırma çabasından ziyade, geleneğin dışına çıkmadan ve dinsel unsurları göz ardı etmeden Doğu-Batı sentezli bir kadın kimliği oluşturma çabasındadır. Üç görüş, kadının hakları ve toplumsal yaşamdaki yeri konusunda birbirlerine yakın durmaktadır. Batıcılar ise, kadının sosyal

7 Fatma Aliye eşi Faik beyle babasının isteği üzerine görücü usulü evlenmiştir. *Muhaderat*'ı yazarken ana karakteri Fazılayı da, sevmediği bir adamla görücü usulü evlenmeyi rıza gösterir. Bu aslında Fatma Aliye'nin iç dünyasını yansıtmaya açısından önemlidir. Roman kahramanı Fazıla'yı kurgularken dahi, babasına karşı hürmetsizlik olarak algılanmasından imtina eder. Aksi durumda kendisinin babasına yönelik ifade edemediği bir durum olarak algılanmasından korkar. Barbarosoğlu, Fatma (2007), Fatma Aliye: Uzak Ülke, Timaş Yayıncılık, İstanbul, s.61.

8 Daha geniş bilgi için bkn. Aliye Fatma (1996), *Muhaderat*, (Yayına hazırlayan Emel Aşa), Enderun Kitabevi, İstanbul.

yaşamda tam anlamıyla Batılı bir kadın modeli olarak yer almalarını isterlerken; İslamcılar, gelenekten ve dinden uzaklaşmadan yeni bir kadın modeli oluşturma gayretindedir. Türkçüler ise kadında milli duyguları uyandırma ve vatan konusunda onları bilinçlendirerek onları da milli uyanışa dâhil etme amacındadır (Kanter,2010: 19).

Kendisini muhafazakar, yabancı dil bilen, her konuya ilgi duyan bir kişi olarak tanımlayan Fatma Aliye'nin feminizm yaklaşımı her görüşün sentezi gibidir. Fatma Aliye İslami figürleri geçmişten taşıyarak modern kavramların muhafazakâr çerçevelerde yeniden sunulabilmesini sağlamış, bunu yaparken de milliyetçilik ve feminizm çerçevesinde yapmıştır (Akşit, 2010:57-9). Örneğin Nisvan-ı İslam'da Türk kadınları hakkında yabancıların yanlış kanaatlerini düzeltmeye gayret etmiştir (Kurnaz, 1997:63). Fatma Aliye, dönemine göre oldukça ilerici söylemlerle kadın haklarını savunurken, oryantalist bakış açısına hemen her eserinde karşı çıkmıştır (Polat, Derer, 2016: 206).

Ayrıca Fatma Aliye muhafazakâr çerçevelere yeni yaklaşımlar getirmiş, İslam'ın kadınların toplum içinde liderlik rolleri almasına izin verdiğini göstermeye çalışmıştır (Akşit, 2010:65). Fatma Aliye arzu ettiği İslam ve muhafazakâr kadın imajıyla, modern kadının zıt olmadığını göstermeye çalışır. Geleneği öne çıkartan muhafazakâr bir yaklaşımla İslami kaynaklardan beslenerek kadının toplumsal konumunu iyileştirmek ve bilinç durumunu yükseltmek ister. Fatma Aliye muhafazakâr-Müslüman-milliyetçi kimliği ile geleneksel toplumun kadına bakışını ve kurumlarını alttan alta eleştirir. Kadın meselelerini değerlendirmesi ve çözüm önerileri ile Avrupa'ı anlamda bir feminist olduğu söylenemez. Muhafazakâr ve Müslüman bir duruş belirgindir (Yumuşak,2013:106).

Fatma Aliye yaşadığı dönemde yazdıkları, yaptıkları, fikirleri, edebi ve sosyal faaliyetleri ile kamusal alanda yer edinmek isteyen kadınların öncüsü ve sesi olmuştur. Ancak onun feminist anlayışında isyankâr bir anlayış söz konusu değildir. Geleneğe sırt çevirmeyerek kadınları bilinçlendirmeyi ve onlara yol göstermeyi amaçlamıştır. Bu yönüyle de Fatma Aliye gelenekçi ve İslam'a dayalı modernleşmeyi savunan yönü ile daha geniş bir halk kitlelerinin desteğini almasına imkan vermiştir. Onun fikirleri başkaldırıdan ziyade İslam'ın kadınlara vermiş olduğu hakların tam anlamıyla uygulanmasını isteyen bir anlayışı yansıtır. Fatma Aliye bir taraftan Batı'nın kadına ilişkin mücadele konuları, diğer taraftan İslam'ın kadınlara verdiği haklarla kendisine bir yön çizmeye çalışmıştır. Dinsel ve geleneksel değerler ışığı altında, kadının toplumsal kimliğinin bilincine ulaşması arzusundadır. Çünkü ona göre, din ve gelenek, aile bağlarını güçlendiren ve insanlar arasında saygı, sevgi gibi olguları geliştiren unsurlardır (Kanter,2010: 22-23). Fatma Aliye, Batı ve Doğu'nun üstün yanlarının bileşiminden doğan yeni bir Türk kadınının hayalini kurmuştur (Polat, Derer, 2016: 206).

Refet romanında kadın olan ana karakteri hayata tutunabilmek için eğitim almayı ve öğretmen olmayı, öğretmen olunca da yaşamını daha iyi noktaya taşımayı hayal eder. Refet karakteri hem eğitim, hem çalışma hem de evlilik konusunda Fatma Aliye'nin hayal ettiği kadın imgelerden birisidir. Refet sadece eğitilmiş değildir, aynı zamanda mazbut/ mütevazi, yerli bir

yaşamın örneğini bizlere sunar⁹. Fatma Aliye *Udi* romanında da, ana karakteri olan Bedia'nın yaşam mücadelesini anlatır. Hayatını müzik öğretmenliği ile (ud çalarak) karşılamaya çalışan Bedia, onu aldatan kocasına karşı onurlu bir duruşu sergileyebilmiştir. Romanda, Bedia'nın kadın olarak kendi kimliğini var etmesinde, kendi geçimini sağlayabilmesi önemli bir durum olarak aktarılmıştır.

Romanlarında “müslüman kadın” vurgusu ve Fatma Aliye'nin Müslüman kadın kimliği birleştiğinde onu kadın konusunda İslamcı bir feminizm çerçevesinde değerlendirmeyi zorlaştırır. Fatma Aliye'nin İslamcılarla gerilimli alanlarından birisi evlenme kurumu, biçimi ve işleyişine dair görüşlerinde ortaya çıkar. Her ne kadar evlenme kurumunu veya kadının geleneksel rollerini doğrudan reddedecek eleştiriler getirmese de, bu kurumların değişime uğramasını arzu ettiğini eserlerinde görmek mümkündür. Toplumun değişim sürecinde olduğunu ve bunun toplumun temel yapı taşlarından olan aileyi de değiştirmesi gerektiği düşüncesindedir. Çok eşlilik ve boşanma konusunda ataerkil sistemin işleyişini kabullenmemiştir. Tanışarak evlenme, tek eşliliği ve boşanma hakkını savunmuştur (Karaca,2013:1498).

Fatma Aliye, Mahmut Esat Efendi ile tartıştığı ve yazdığı bir konu olan çok eşliliğe dair görüşlerini ifade ederken hem İslamı hem de bilimsel gerçeklere dayanarak bu konuyu anlatmaya çalışmıştır. Fatma Aliye yazılarında açıkça çok eşliliğin artık savunulamayacağını iddia etmiştir. Bu geleneğe karşı ileri sürülen suçları görmezlikten gelmenin artık mümkün olmadığını vurgular. Çok eşlilik ne tabiat ya da biyoloji kanunları ile ne de Kuran'a dayanarak açıklanabilir. Ayrıca Kuran'da birden fazla kadınla evlenmenin Tanrı emri olmadığını cesaretle söyleyebilmiştir (Berkes, 2006: 374). Fatma Aliye çok eşliliğin batılların, İslamı ve Osmanlı toplumunu sağlıklı değerlendiremediğinin bir göstergesi olduğunu düşünür. Çok eşliliğe karşı çıkarken sorunun sadece kadın ve erkek meselesi olmadığını asıl olarak insan sorunu olduğunu göstermeye çalışır (Turan:130-1). Yani Fatma Aliye, çok eşlilik tartışmasında çok eşliliğe karşı durduğu ve İslamcı kesimin arzu ettiği bir lisanla çok eşliliği savunmadığı için ve kadınlara eğitim hakkını savunduğu için İslamcılar tarafından benimsenmemiştir. İslamın- dinin Türk toplumunda önemli bir yapı taşı olduğunu savunduğu için de modernistler ve feministler tarafından kabul görmemiştir (Barbarosoğlu,2007: 281).

Fatma Aliye'nin hangi kuşakta feminist akım içerisinde değerlendirileceği de önemli bir konudur. 19. yüzyılda seçkinci, kısmen ırkçı ve batı-merkezci 1. Kuşak feminizm kadınların kamusal hayata katılımı, evliliğin sorgulanması, eğitim ve siyasal hakların tanınması gibi konularla öne çıkmaktadır. Fatma Aliye de kadınların eğitimi üzerinde yoğunlaşan ve bunu kadın hakları çerçevesinde savunan ilk Osmanlı kadın yazardır. Fatma Aliye hem makalelerinde hem de romanlarında kadınların öncelikle iyi bir eş ve iyi bir anne olabilmesi için eğitilmelerini ister. Fatma Aliye kadının evlilikte hak ettiği konuma gelebilmesinin ancak eğitimle mümkün olacağını

9 Daha geniş bilgi için bkn. Aliye Fatma (2007b), Refet, (Yayına hazırlayan Nurullah Çetin), İstanbul.

ifade eder. Ayrıca kadının anne olması nedeniyle çocuğunun ilk eğitiminden sorumlu olduğunu ifade ederek özellikle kız çocuklarının iyi eğitim alması gerektiğini vurgular (Karaca,2011:97-8).

Fatma Aliye'nin kadının toplumsal konumunun iyileştirilmesinde 1. Kuşak feminist hareketin içerisindeki temel mücadele alanlarını kabul etse de, bu yaklaşımın doğu kadının sorununu anlamada yetersiz kalacağı farkında idi. Doğu toplumlarında kadının mücadele alanlarının daha geniş, daha uzun, daha özel olması gerektiğini düşünüyordu. Bu açıdan Fatma Aliye'nin feminizmini üçüncü kuşak feminizmleri içinde değerlendirmek de oldukça makul bir yaklaşımdır. Yaşadığı dönemin modernleşmenin sonuçlarının da hissedilmeye başlandığı ve ülke meselelerinin öncelikli bir konu başlığı olduğu dikkate alındığında 1. kuşak feminizminin iddiaları ve kabullerinin ve batılı tarzda bir feminist anlayışın Fatma Aliye'nin arzuladığı kadın meselesinin çözümünde yetersiz kalacaktır.

Sonuç

Düşünceleri ve yaşamı ile arafta kalmış bir kadın aydını temsil eden Fatma Aliye, eserleri ile kadın sorunlarını dile getirme ve bu sorunların çözümüne dair fikirler geliştirme arzusu belirgindir. Fatma Aliye kadın erkek eşitliği, kadının eğitim hakkı, kadının kamusal hayatta görünür hale gelmesi, boşanma hakkının olup olmayacağı veya hangi durumlarda kadının boşanabileceği, İslam'ın kadına ne gibi haklar kazandırdığı gibi konularını titizlikle ele almıştır. Kadın meselesine -batılı tarzda feminist olmadan- feminist bir bakış açısı geliştirmiştir. Romanlarında çizdiği kadın figürleri toplumda gözlemlediği kadın sorunlarını yansıtan örneklerdir. Arzu ettiği kadın kendisinden emin, ayakları üzerinde durabilen, eğitilmiş, sorumluluklarını kendi başına yerine getirebileceğine inanan kadındır. Toplumsal değerler ile çatışmayan ve kendi kimliği ile varolma savaşı veren alternatif örnek bir "kadın tipi" sunmaya çalışır. Fatma Aliye'nin ideal kadını özne olmayı başarmış, toplumsal duyarlığa sahip kadındır.

Fatma Aliye ideal kadını resmederken de, kadın sorununu çözüm geliştirmeye çalışırken de, yaşadığı toplumun değerleri, dinî ve kültürü temel hareket noktası olmuştur. Kadın sorununa toplumsal hassasiyetler ile anlamaya, anlamlandırmaya ve çözmeye çalışmıştır. Toplumun modernleşme sürecindeki her türlü özden uzaklaşmasına tepkilidir ve toplumsal değerlerin korunmasını arzu eder. Kadın sorununun temelinde de özden uzaklaşmayı, yozlaşmayı görür. Yaşadığı dönemde tartışılan konulardan olan evlenme usulünün nasıl olacağı, kadının toplumsal konumu, kadının eğitimi, kadının ailedeki rolü, çok eşlilik gibi tartışmalarda dinin ve toplumun değerlerinin yanlış değerlendirilmesinin sonucu olduğunu iddia eder.

Kaynakça

- Akşit, Elif Ekin (2010), “Hanımlara Mahsus Milliyetçilik: Fatma Aliye ve Erken Milliyetçi Stratejiler”, *Kebikeç / 30*, ss.57-74.
- Aliye Fatma (1996), *Muhaderat*, (Yayına hazırlayan Emel Aşa), Enderun Kitabevi, İstanbul.
- Aliye Fatma (2005), *Udi*, (Yayına hazırlayan Ferit Ragıp Tuncor), Selis Kitaplar, İstanbul.
- Aliye Fatma (2007), *Refet*, (Yayına hazırlayan Nurullah Çetin), L&M Yayınları, İstanbul.
- Aliye Fatma (1994), *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*, (Sadeleştiren Metin Hasırcı), Pınar Yayınları, İstanbul.
- Aliye Fatma (2007), *Çok eşlilik- taaddüd-i zevcat*, Hece Yayınları, Ankara.
- Barbarosoğlu, Fatma (2007), *Fatma Aliye: Uzak Ülke*, Timaş Yayıncılık, İstanbul.
- Berkes, Niyazi (2006). *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (Yayına hazırlayan Ahmet Kuyaş) YKY, İstanbul.
- Çakır, Serpil (1994), *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Kadın Araştırmaları, İstanbul.
- Demir, Hilal (2013), “Fatma Aliye Hanım’ın Çerçevesinden Kadın Haklarının Sınırları”, *Turkish Studies: International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* ,Volume 8/9 Summer 2013, ss. 1059-1068.
- Eliuz, Ülkü, “Muhaderat”ta Feminal Söylem” www.ayk.gov.tr/wp.../eliuz-ülkü-“muhaderat”ta-feminal-söylem.pdf (erişim tarihi 1.5.2017)
- Esen, Nüket (1991), *Türk Romanında Aile Kurumu*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara.
- Polat Ferihan, Derer Gündüz (2016), “Muhafazakârlık ve Feminizm Kışkırtıcılığında Bir İsim: Fatma Aliye Hanım”, *Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 15, ss. 185-206.
- Kanter, Beyhan (2010), Osmanlı Basın Hayatında Kadın Yazarlar, *Tercüman-ı Ahval’in 150. Yılında İstanbul’da Fikir Gazeteciliği Sempozyumu*, ss.17-34.
- Karaca, Şahika (2011), “Fatma Aliye Hanım’ın Türk Kadın Haklarının Düşünsel Temellerine Katkıları”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, ss. 93-110.
- Karaca, Şahika (2013), “Fatma Aliye ve Emine Semiye’nin Kadının Toplumsal Kimliğinin^[1]Kazandırılmasında Öncü Fikirleri”, *The Journal of Academic Social Science Studies*, Volume 6 Issue 2, ss.1481-1499.
- Kurnaz, Şefika (1997), *Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Ortaylı, İlber (2009), *Osmanlı Toplumunda Aile*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Turan, Namık Sinan, “Modernleşme Olgusunun Osmanlı Toplum Yaşamına Yansımaları ve Taaddüd-i Zevcat (Çok Eşlilik) Sorunu”, ss. 117-152 dergipark.gov.tr/download/article-file/9899. (Erişim tarihi 16.7.2017).
- Yumuşak Canbaz Firdevs (2013), “Muhafazakâr Müslüman Bir Kadın Portre: Fatma Aliye Hanım”, *Muhafazakâr Düşünce*, Yıl: 10, Sayı: 37, ss. 103-112.
- Zihnioğlu, Yaprak (2003), *Kadınsız İnkılâp*, Metis, İstanbul.